

Sprog i Norden

Titel: Nordens språk i EU – hva nå? – Orientering om en utredning

Forfatter: Dag F. Simonsen

Kilde: Sprog i Norden, 1996, s. 126-136

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Nordens språk i EU – hva nå? – Orientering om en utredning

Av Dag F. Simonsen

Rapporten *Nordens språk i EUs Europa* er resultatet av en utredning jeg har gjort for Nordisk språksekretariat, og en oppfølger til Allan Karkers bok *Dansk i EF – en situasjonsrapport om sproget*, som kom ut i 1993 og vakte en del oppmerksomhet, ikke minst i Danmark. I likhet med Karkers bok er også min rapport finansiert med midler fra Nordisk ministerråd. Også Norsk språkråd har indirekte gitt støtte.

I begynnelsen av 1990-årene var det i Danmark offentliggjort undersøkelser som tydet på at dansk språk var under press i EUs organer. Dessuten var det stigende uro i Språksekretariatet og de nasjonale språknemndene over hvilke følger internasjonaliseringen ville få for Nordens språk, og de tegn til neglisjering av dette spørsmålet som man mente å se hos nordiske regjeringer som søkte medlemskap i EU på vegne av sine land.

Prosjektet bar opprinnelig tittelen «Nordens sprog i det nye Europa» og skulle drøfte utsiktene ved ulike utfall av folkeavstemningene i Finland, Norge og Sverige. Utredningen kom for seint i gang til at det siste ble aktuelt. Hovedspørsmålet – Nordens språk i forhold til EU – stod imidlertid ved lag. Utredningen skulle ifølge prosjektbeskrivelsen inneholde

en sammenfattende objektiv redegørelse for de overvejelser og synspunkter som er kommet frem i de seneste års nordiske debat; [...] Men herudover bør den omfatte intervjuer med et antal i den givne sammenheng centralt plasserte politikere og embedsmænd, som tilsammen representerer alle sprog i Norden [...], dvs. ikke alene de fem suveræne staters offisielle sprog, men også grønlandsk, færøsk og samisk. På dette dobbelte grundlag bør undersøgelsen munde ud i argumenterede sprogpolitiske konklusjoner.

Rapporten gir dels et mer helhetlig riss over situasjonen for Nordens språk på terskelen til det som kan bli en omfattende og dyptgående integrasjon i Vest-Europa, dels drøfter den konkrete problemstillinger knyttet til dette.

Det er lagt vekt på å se språkene i sammenheng. I tilknytning til dette har nordisk språkfelleskap fått en forholdsvis brei plass. Ikke-skandinavers forhold til språkfelleskapet er jo en viktig sak. Særlig utviklingen i Finland, der det ser ut til å gå mot dårligere kunnskaper i svensk, og dermed i skandinaviske språk, hos de finskspråklige, er en nøkkelfaktor. Også Island påkaller interesse her. På den annen side behandler rapporten ikke de svensktalende i Finland og de finsktalende i Sverige som separate språksamfunn (som de jo absolutt er), og ser heller ikke på bokmål og nynorsk hver for seg.

Det har imidlertid vært et mål å tegne et bilde som inkluderer alle Nordens åtte gamle språk, i tråd med prosjektbeskrivelsen. I de mindre språksamfunnene har man innsikt i språkbrukssammenhenger som først nå aktualiserer seg i høyere grad for brukerne av Nordens større språk.

Det siste knytter seg til den internasjonale framgangen for engelsk, et annet hovedanliggende i rapporten, idet engelsk ifølge pessimistiske vurderinger vil erobre posisjonen som dominerende bruksspråk i tunge samfunnssektorer i de nordiske landene. Nordens større språk lider i så fall domenetap på hjemmebane, og morsmålsbrukerne vil befinne seg i en posisjon som minner om de klassiske språkminoritetenes.

Rapporten er basert på personlige samtaler i Reykjavík, Oslo, Brussel, Strasbourg og Stockholm i perioden februar-april 1995, og dessuten på kontakt over telefon og pr. korrespondanse.

Den går først inn på debatt om språkutvikling, språkpolitikk og europeisering i Norden særlig de siste fem årene og synspunkter fra nordiske politikere og tjenestemenn.

Nordisk språkdebatt

Fra nordisk språkdebatt er det valgt ut en del problemstillinger som kan sies å ha preget ordskiftet i større eller mindre grad, og som mange lesere av Språk i Norden vil være fortrolige med.

Det gjelder for det første domenetap og funksjonsfordeling, der det til dels har vært slik at norske debattanter har inntatt et mer kampvillig standpunkt på morsmålets vegne enn danske og svenske. For det andre har man debatt om språknorm og internasjonalisering, der man på den ene side diskuterer engelske lånord og på den annen side syntakspåvirkning fra særlig fransk i EU-tekster, ikke minst traktater og rettsakter. Videre går det om internasjonalisering og språkopplæring, der spesielt forslag om å innføre engelsk alt på barnehage- og småskolenivå har vært framme og vært diskutert. EUs allmenne betydning for mindre språk har vært omfattet med frykt ikke minst i nynorskleiren i Norge og i det svensktalende Finland, men opptok i en fase under Finlands, Norges og Sveriges medlemskapsforhandlinger språkrøktene i alle de tre kandidatlandene foruten i Danmark og dessuten de nordiske språkmøtene. Det samme gjorde, naturlig nok, utsiktene til ulike språkpolitiske løsninger med EU.

Disse debattene, som har vært oppe i Skandinavia og Finland, og til dels også ellers i Norden, behandles i rapporten, som også tar opp de mer klassiske diskusjonene om nordisk språksamarbeid og språkfelleskap.

Politikerne lite bekymret

Rapporten gjengir så inntrykk etter intervjuer med tolv-femten parlamentarikere og tjenestemenn i de nordiske land, pluss en enkeltstående minister, og alle de åtte gamle språksamfunnene i Norden er her representert. De fleste informantene tilhører Nordisk råd-miljøene. Jeg spurte blant annet om de mente politikere i deres språksamfunn var oppmerksomme på faren for domenetap, om deres syn på det nordiske språkfelleskapet, om bruk av engelsk i nordiske sammenhenger og om EU som tyngdepunkt for påvirkning av språkene i Norden.

Er nordiske politikere bekymret for domenetap for sitt språk i hjemlandet? Her må man slå fast at det er forskjell på å komme fra et større og et mindre språksamfunn, også i Norden.

Ingen av dem jeg snakket med, var spesielt opptatt av temaet, enda de nok mente at politikere allment var klar over muligheten. Grunnene kan være ulike. Ikke minst representanter for

de største språksamfunnene ser ut til å knytte noe positivt og noe nødvendig til internasjonalisering; dette er ikke uventet. De er ikke fremmede for at utviklingen får følger for språket på en slik måte, men ser ikke det som noe påtrengende problem. Alle har nok ikke tenkt over det dilemmaet som her ligger. Men betenkelighetene er trolig ikke på noen måte så store at det kan ventes en annen politikk enn dagens, for økende integrering av Norden i EUs Europa.

For dem som kommer fra mindre språksamfunn, med språk som aldri har hatt noen helt sikker stilling i skriftlig bruk på alle livs- og samfunnsområder, er spørsmålet om domenetap banalt og problemstillingen tradisjonell. I deres områder inntar for øvrig Nordens større språk sjøl en tvetydig posisjon. Slik er situasjonen for færøysk, grønlandsk og samisk. Her er det fortsatt andre og mer konkrete spørsmål som er framherskende.

Kanskje er det paradoksalt nok slik at internasjonal integrasjon vil få størst konsekvenser for de etablerte nasjonalspråkene. Jeg sporet ingen spesiell bekymring over framgangen for engelsk hos representanter for de mindre språksamfunnene. Fra kontinentet vet man at språkminoriteter fatter håp ved utsikter til svekkelse av nasjonalstatene og mener at det kan gjøre stillingen lettere for dem.

Når politikere fra Nordens større språksamfunn er opptatt av demokratispektet ved språk mer enn av problemstillinger som for eksempel «det nasjonale», er det i og for seg betryggende og kan være et potensial for tiltak som sikrer likebehandling, rettigheter for minoriteter og allment kulturvern.

Hva mener nordiske politikere om utsiktene for språkfelleskapet og om bruk av engelsk i stedet for skandinaviske språk som lingua franca i Norden? Ikke overraskende møtte jeg utpreget nordistiske holdninger, men samtidig virket man kanskje påfallende ubekymret. Til dels ble spørsmålet oppfattet og besvart i en allmennpolitisk ramme. En ålandsk delegat til Nordisk råd framholdt for eksempel at språkfelleskapet i Norden risikerer å bli svekket hvis man ikke raskt nyorganiserer det nordiske samarbeidet.

Videre møtte jeg ulike oppfatninger av EUs betydning for

språkutviklingen i Norden. Det mest interessante perspektivet som ble trukket opp, var økende regionalisering på nordisk basis. Hvilke språklige følger det vil få, var imidlertid langt fra klart.

Også i perspektivet «regionalisering i Norden» framstår Finland som det kanskje viktigste landet, både fordi det generelt er et nøkkelland i forbindelse med nordisk språkfellesskap, og fordi en tiltakende regionalisering i Østersjø-området kan få betydning for språkutviklingen i landet spesielt. Et Vest-Norden-perspektiv er interessant blant annet sett fra færøysk og grønlandsk side, mens Barents-samarbeidet kan påvirke vilkårene for samisk.

Nordiske politikere tror neppe at et breiere internasjonalt samarbeid om utdanning og forskning, i EU-regi eller uavhengig av EU, vil få negative følger for språkene i Norden. Dette er et viktig felt, som det ikke var mulig å følge opp i rapporten. Forsknings- og utdanningspolitikken er og vil i overskuelig framtid være landenes eget ansvar, men kan påvirkes tungt av EU. Dette er et område der man temmelig direkte vil kunne påskynde en eventuell utvikling mot domenetap for Nordens største språk.

Hvilke språkpolitiske interesser må ivaretas?

På bakgrunn av debatten og synspunktene fra politikerne stiller rapporten forsøksvis opp i fire punkter hvilke interesser Nordens språk kan sies å ha i et Framtids-EU og et Framtids-Europa:

- Det er viktig å forebygge domenetap for nasjonalspråkene, fordi domenetap svekker muligheten for innsyn og medvirkning og svekker det økonomiske demokratiet.
- Arbeidet for å bygge ut språkdemokratiet for Nordens «sjølstyrende språk» og autoktone minoriteter – og andre språkgrupper! – må kunne videreføres.
- Man må kunne bevare og styrke nordisk språkfellesskap.
- Vilkårene for å opprettholde en funksjonell og fast norm for hvert av språkene må ikke svekkes (korpusvern).

Rapporten gir også en forholdsvis brei framstilling av situasjonen for tre av Nordens språk i EU-kommisjonen og EU-par-

lamentet, og omtaler bruk av islandsk og norsk som EØS-språk. Hensikten er dels å formidle inntrykk fra prosessen med praktisk integrering av finsk og svensk i EUs språktjenester, dels å la involverte språkfolk komme til orde. Det er også en politisk tanke med dette – å risse opp en bakgrunn som man vil trenge for å kunne vurdere språkpolitiske tildragelser i EU. Min intensjon begrenser seg imidlertid til å supplere tidligere framstillinger av dette saksfeltet.

EU-apparatet lider under mangel på kompetente tolker og oversettere for finsk og svensk. I EUs organer ligger det ikke an til noe formalisert nordisk språksamarbeid. Ja, et nordisk perspektiv er egentlig noe systemfremmed, idet det er de enkelte landene som er EU-medlemmer. Dessuten er oversettelses- og tolketjenestene bygd opp rundt formelt sideordnede språk, og tolker, oversettere osv. er EUs ansatte og dermed representanter for EU, ikke for hjemlandet. I EØS-sammenheng oversettes og tolkes det også mellom EU-språk og islandsk og norsk, men kontakten mellom dem som arbeider med Nordens språk i EU og i EFTA, ser ut til å ha nådd et lavmål.

EU har altså problemer med å fylle de funksjonene som to nye offisielle språk krever, men det er liten grunn til å tro at disse problemene ikke blir løst, siden man i EU har løst liknende problemer tidligere ved innpassing av andre språk. Et viktig spørsmål er så om det på nordisk nivå kan gjøres noe særskilt for å forebygge domenetap eller tilbakegang for språkene og for nordisk språkfelleskap i kjølvannet av det utvide- de internasjonale engasjementet som knytter seg til EU og EØS.

Nordisk «infrastruktur» for språk

Det finnes i Norden en etablert og ganske velfungerende «språklig infrastruktur». Hvis man skal vurdere nye tiltak eller rutiner, må man ta utgangspunkt i eksisterende ordninger. Skal samarbeid og institusjoner av språkpolitisk art kunne justeres på nordisk nivå, må man både tenke nytt og videreføre slikt som forefinnes. Det er da svært viktig å unngå å legge opp til kompetansestrid.

I rapporten er det foreslått og argumentert for flere tiltak

som ledd i utbygging av en ny og felles infrastruktur for Nordens språk i et mer integrert internasjonalt samfunn.

For det første bør språknemndene i Danmark, Finland og Sverige styrke sin toveiskommunikasjon med EUs språktjenester. For det andre bør man ta kontakt med aktuelle forvaltningsorganer hjemme og med EU-organer med sikte på å bygge ut nettverk for språklig støtte og tilbakemelding. For det tredje bør Nordisk språksekretariat tilby seg å lage et felles opplegg for dette (men det konkrete arbeidet må naturligvis foregå i det enkelte land).

Man bør videre både på nasjonalt og nordisk nivå støtte arbeidet for å etablere en fellesnordisk termbank. I forbindelse med dette bør Nordisk språksekretariat tilby seg å bli fast sekretariat for Nordterm. Planene om en nordisk termbank bør om mulig utnyttes til beste for fagspråksamarbeid på breiere front i Norden.

Mange av de eksisterende samarbeidstiltakene er samlet i Nordmål-programmet, og forslagene i rapporten skal supplere det.

Alle nordiske land bør styrke funksjoner som tolkning og oversettelse som ledd i en strategi for internasjonalisering. Nordiska språk- og informationscentret i Helsingfors bør utrede tolke- og oversetterutdanning i Norden. Her må man dekke alle Nordens gamle språk – også for samisk utvides nå behovene – og vurdere om nordisk samarbeid eller samordning kan være aktuelt. Senteret må videreføre sitt samarbeid med EUs språktjenester om etterutdanning. Det bør dessuten bistå regjeringene ved en eventuell styrking av tolke- og oversetterutdanningen for EUs språktjenester, som sist høst ble anbefalt av Nordisk råd, og tilby seg å være fast sekretariat for de toårige symposiene for nordiske læresteder som utdanner fagoversettere.

Både Språksekretariatet i Oslo og Språk- og informationscentret i Helsingfors bør ifølge rapporten ta på seg nye oppgaver, i tilknytning til støttefunksjoner som rådgivning og tilbakemelding fra Norden til språktjenestene i EU – og EFTA/EØS. Så vel min rapport som denne artikkelen er skrevet i en situasjon der det i rapporten *Nordisk nytte* var fremmet forslag om å slå sammen de to institusjonene og beskjære den

fellesnordiske finansieringen. Som leseren forstår, ser jeg helt bort fra innholdet i dette.

Forslagene i min rapport harmonerer derimot med de perspektivene som trekkes opp i *Nordiskt samarbeite i en ny tid* fra Nordisk ministerråd og med formuleringer i Nordmål-programmet. Sammen kan de inngå i en ny nordisk infrastruktur for språk. Men de kan også settes i verk uavhengig av hverandre, hvis det er mer aktuelt.

EU som arena

Et kapittel i rapporten er i sin helhet viet EUs språkpolitiske utvikling og spørsmålet om en nordisk språkpolitikk i EU. Her bygger jeg i stor grad på samtaler med nordiske EU-tjenestemenn og EU-parlamentarikere. Et hovedsynspunkt i framstillingen er at det må være et mål å ivareta interessene til Nordens språk i EU-systemet samtidig som man fører fram konstruktive språkpolitiske synspunkter i EU-fora. Dette ville være i tråd med Nordmål-programmet, som sier at man bør prøve å knytte nasjonale og nordiske interesser til den europeiske integrasjonsprosessen.

Språkpolitiske spørsmål kan bli berørt på den regjeringskonferansen som EU innleder i første halvdel av 1996. Om dette ikke skulle skje, må vi vente at slike spørsmål vil vende tilbake i årene framover, kanskje med stigende styrke, og debatteres framfor alt i Rådet og Parlamentet.

Mange og motstridende krefter virker i EU-området, der et tildriv til nivellering balanseres av en politisk vilje til å ivareta ømtålige nasjonale hensyn, i et ekvilibrium som holder oppe språklig demokrati i EU-systemet for det store flertallet av innbyggere i medlemslandene. Utviklingen har mange fasetter, og en del av dem må opplagt få konsekvenser for EUs språkpolitikk. Ja, den åpner kanskje muligheter for å etablere en annen språkpolitikk, mer adekvat sett fra et unionssynspunkt.

Dynamiske faktorer er her nasjonalstatenes politikk, EUs unionsplaner og uenighet om føderalisme, kompetansestrid mellom EU-organene, et eventuelt velfungerende indre marked, den politiske sfærens behov for en felles offentlighet og en mer markert regionalisering. En del av disse faktorene kommenteres og drøftes særskilt i min rapport.

I et kort tidsperspektiv har EU på den ene side behov for språkordninger som sikrer legitimitet blant borgerne i medlemslandene. På den annen side trenger EU ordninger som er effektive og ikke altfor dyre.

Nordisk råd-modellen i EU?

Nordisk råd avviste i november 1995 et medlemsforslag om at man skulle overføre til EUs organer den praksisen som følges i Nordisk råd i forholdet mellom de skandinaviske språkene dansk og svensk, vel å merke for en del mer uformelle sammenhenger. Forslaget er prinsipielt viktig og drøftes nokså inngående i rapporten, trass i at det altså ble avvist.

Nordiske EU-parlamentarikere og EU-tjenestemenn som jeg snakket med, var nærmest unisont imot forslaget. De har generelt nyanserte synspunkter på språk og språkbruk i EUs organer, og betonte at man måtte gå imot framlegg som dette på prinsipielt grunnlag. Det ble argumentert med EU-traktatene, tekstenes dignitet, språktekniske forhold og psykologisk-symboliske hensyn.

Rapporten slutter seg til at det var riktig å avvise medlemsforslaget i Nordisk råd. Et viktig synspunkt er imidlertid at det ikke var intensjonen, men den språkpolitiske strategien bak forslaget som var uheldig. Forslaget kan nemlig ses som et første forsøk på å etablere en nordisk språkpolitikk i EU. En avvisning som dette representerer ingenting konstruktivt. Derfor bør man søke etter en strategi som ikke risikerer å bli et knefall for stormaktsinteresser i språkpolitikken.

Hos EU-parlamentarikerne møtte jeg temmelig ulike vurderinger av nordiske politiske tradisjoner og av muligheten for å finne en felles språkpolitikk foran regjeringskonferansen. Men alle de nordiske representantene jeg snakket med, mente at man bør gå imot forsøk på å begrense den flerspråkspolitikken EU nå fører.

De mente at nordiske land ikke bør ta opp språkpolitikken som tema på eget initiativ. Hvis den bringes inn av andre, bør man danne en front av små land og si nei til endringer. Her er det aktuelt å spille på maktbalansen mellom EUs toneangivende land, som representerer store, men ulike språkområder. Det

var delte meninger om hvorvidt dette bør ses utelukkende som et nordisk spørsmål.

Det er en konklusjon også i min rapport at nordiske regjeringer i EU og nordiske politikere i EUs fora bør si bestemt nei til å gjøre språkpolitiske innrømmelser. Man må gå imot forslag om nedskjæring i antall offisielle språk – og forslag som åpenbart peker i samme lei, for eksempel innføring av et mer formelt skille mellom offisielle språk og arbeidsspråk. Siden presset på EUs språkpolitikk kan komme til å øke, vil dette imidlertid ikke være nok. Det trengs en offensiv strategi for et alternativ, og det er eventuelt her man kan knytte an til EUs egne språkpolitiske behov.

Når det gjelder EUs langsiktige språkpolitiske behov, knytter rapporten an til en analyse som betoner nødvendigheten av å overvinne nasjonalisme (nasjonalspraksprivilegier), åpent erkjenne språkspørsmålets økonomiske side og fatte et politisk vedtak om lingua franca i stedet for å la markedet bestemme det.

Det bør stilles krav om motytelser hvis språkpolitikken kommer opp til revisjon. Slike motkrav vil først og fremst være å få store land til å gå med på en samlet språkplanlegging for EU, der man ser språk av ymse slag – nasjonalspråk, regionsspråk, minoritetsspråk og eventuelt innvandrerspråk – i sammenheng. Uten at det finnes planer for dette og EU altså har en overgripende, systematisk, åpen og omforent språkpolitikk, bør man fra nordisk side aldri godta særstatus for ett eller noen få språk. Med en slik langsiktig strategi vil en kunne ha håp om å forene språkpolitiske interesser i Norden og i EU som ellers lett kunne bli spilt ut mot hverandre.

Forskning, utredning og språkplanlegging

På denne bakgrunnen stiger det fram et behov for diskusjon og for omfattende forskning og utredning. Det kan for eksempel reises debatt om språkpolitiske standpunkter ved valg til EU-parlamentet. Men enda viktigere er det å styrke sosiologisk, økonomisk, juridisk og språkvitenskapelig forskning på EU.

Siden EU har vansker med å vedstå seg en språkpolitikk, bør man i Norden fremme forskning og utredning på områder

som er relevante for språkplanlegging i europeisk sammenheng: språk og regionalisering (hvordan man tenker seg forholdet mellom et lingua franca, nasjonalspråk og region- og minoritetsspråk i framtida), språklige rettigheter (der mange EU-land henger etter i utviklingen), økonomi og språk (språk som konkurransefaktor, økonomiske følger av manglende likestilling, bedrifters interne språk, flerspråklig administrasjon, forskningsspråks funksjon, uteetableringer, arbeidsvandringer og språk osv.) – viktige emner og så ømtålige at EU vil få store problemer med å ta dem opp offisielt.

Et utkast til program for mangespråklig informasjonsteknologi i Europa, det såkalte MLIS-programmet, som EU-kommisjonen i november 1995 sendte til Rådet, kan bære bud om ny dristighet i EUs språkpolitikk. Her kan og bør de nordiske landene følge opp Kommissjonens forslag og ta nye initiativ, der man søker å trekke på eksisterende forskningsmiljøer og bygge ut kontakt mellom dem. For eksempel kan miljøer i de samiske områdene og i Svensk-Finland få en viktig rolle, men også miljøer i andre deler av Norden, hvis de ønsker det.

Det foregår arbeid på relevante områder i mange fora, i og utenfor EU, og det er naturlig at man fra nordisk side etablerer samarbeid med dem. Det er viktig å bygge på eksisterende nettverk, og man skal ikke neglisjere betydningen av det vi kan kalle bilaterale akser, i EU som i Norden.

Nordiske forskeres faglige kontakt og kunnskap om kollegaer i andre land er trolig ikke så god. For å få et mest mulig samlet bilde av hvilke fagmiljøer som finnes, og hvilke prosjekter som foregår, kan Språksekretariatet gjerne gjøre en kartlegging. Et slikt prosjekt kan gjennomføres i tilknytning til en eller flere konferanser, der man også kan se nærmere på andre forslag som fremmes i rapporten *Nordens språk i EUs Europa*.

Skal man på nordisk språksamarbeidshold gå videre med det komplekse temaet «Nordens språk i EUs Europa», og drøfte det i sammenheng, framtrer nemlig en eller flere konferanser om disse temaene som et første skritt på en farbar vei.